

ПОЛІТИЧНІ ГАРАНТІЇ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ

POLITICAL GUARANTEES OF THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF THE SUPREME COUNCIL OF JUSTICE

Халюк С.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри конституційного права і прав людини
Національна академія внутрішніх справ

Стаття присвячена визначенню юридичного змісту та теоретико-методологічних підходів щодо категорії «політичні гарантії конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя».

Автор акцентує увагу на значенні політичних гарантій конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя серед інших загальносоціальних гарантій, які покликані забезпечити дієвість згаданого статусу. При цьому, констатується, що загальносоціальні гарантії визначаються рівнем розвитку основних сфер суспільного і державного життя, а саме: політичної, економічної, соціальної, культурної тощо.

Відзначається, що в системі органів правосуддя України Основний Закон передбачив положення про такий конституційний орган як Вищу раду правосуддя. Згідно Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 р. – це є колегіальний, незалежний конституційний орган державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високо-професійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів. А тому, актуальною є проблема розбудови демократичного устрою, забезпечення реального народовладдя та розподілу повноважень між гілками влади і утвердження прав людини з точки зору реалізації фактичного статусу Вищої ради правосуддя.

На підставі аналізу доктринальних джерел запропоновано авторське визначення поняття «політичні гарантії конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя» як політики держави, яка спрямована на формування демократичного устрою, забезпечення народовладдя та розподілу владних повноважень між гілками влади – законодавчою, виконавчою та судовою, утвердження пріоритету прав і свобод людини.

Ключові слова: політичні гарантії, загальносоціальні гарантії, конституційно-правовий статус, Вища рада правосуддя, народовладдя, демократичний устрій.

The article is devoted to defining the legal content and theoretical and methodological approaches to the category of “political guarantees, constitutional and legal status of the High Council of Justice.”

The author emphasizes the importance of political guarantees of the constitutional and legal status of the High Council of Justice among other general social guarantees, which are designed to ensure the effectiveness of this status. At the same time, it is stated that general social guarantees are determined by the level of development of the main spheres of public and state life, namely: political, economic, social, cultural, etc.

It is noted that in the system of judicial bodies of Ukraine the Basic Law provided for the provision of such a constitutional body as the High Council of Justice. According to the Law of Ukraine “On the High Council of Justice” of December 21, 2016, it is a collegial, independent constitutional body of state power and judicial governance, which operates in Ukraine on a permanent basis to ensure the independence of the judiciary, its accountability and accountability to society, the formation of a virtuous and highly professional corps of judges, compliance with the Constitution and laws of Ukraine, as well as professional ethics in the activities of judges and prosecutors. Therefore, the problem of building a democratic system, ensuring real democracy and the distribution of powers between the branches of government and the establishment of human rights in terms of realizing the actual status of the High Council of Justice is urgent.

Based on the analysis of doctrinal sources, the author’s definition of “political guarantees of the constitutional and legal status of the High Council of Justice” is proposed as a state policy aimed at forming a democratic system, ensuring democracy and distribution of power between branches of government – legislative, executive and judicial, and human freedoms.

Key words: political guarantees, general social guarantees, constitutional and legal status, High Council of Justice, democracy, democratic system.

Постановка проблеми. Ефективність Вищої ради правосуддя як органу суддівського врядування в значній мірі залежить від сукупності норм, які формують систему нормативно визначених гарантій з метою належного забезпечення правового статусу згаданого органу. Саме сформована багаторівнева система гарантій надає можливість забезпечити виконання, в першу чергу, базових принципів статусу Вищої ради правосуддя, які утворюють його основу – незалежність, законність, демократизм, гласність, колегіальність, судове оскарження рішень, дотримання принципів незалежності суддів і невтручання в судову діяльність.

Аналіз чинних нормативно-правових актів, політичної і юридичної доктрини надав нам можливість виокремити такі різновиди гарантій конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя як загальносоціальні і спеціально-юридичні. Зокрема, загальносоціальні гарантії передбачають заходи політичного, матеріального, організаційного, ідеологічного, правового та іншого характеру, які взаємопов’язані та системно відображають стан полі-

тичного, економічного, соціального, духовного, правового та іншого розвитку суспільства і держави, рівень правової свідомості населення й розвитку державних інституцій [1, с. 34].

В межах нашого дослідження зупинимось на аналізі саме політичних гарантій конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя, з огляду на те що, саме ці гарантії, з нашої точки зору, є визначальними в питаннях узгодження правового та фактичного статусу цього органу.

Аналіз досліджень і публікацій. Методологічне підґрунтя нашого дослідження становлять праці таких вітчизняних та закордонних учених, як: О.В. Батанова, Н.А. Богданової, В.М. Висоцького, О.В. Гончаренка, І.І. Дахової, В.В. Долежана, О.В. Зайчука, А.М. Колодія, О.А. Колодія, Ю.О. Косткіної, В.В. Кравченка, І.В. Назарова, В. Нора, В.Ф. Погорілка, С.В. Прилуцького, П.М. Рабінюка, О.О. Скрипнюка, В.О. Скрипченка, О.Ф. Скакун, В.І. Татюкова, Ю.М. Тодики, В.І. Шишкіна, В.Л. Федоренка, М.І. Хавронюка, Л.М. Шипілова, Г.М. Юськова та інших.

Мета даної статті полягає у необхідності аналізу сутності та змісту політичних гарантій конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя з урахуванням основних теоретико-правових підходів у вказаній сфері.

Виклад основного матеріалу. Що стосується загальносоціальних політичних гарантій, в тому числі стосовно конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя, на думку П.М. Рабіновича до їх змісту можна віднести демократичний устрій суспільства; плюралістичну, відкритую політичну систему; наявність розгалуженої мережі громадських об'єднань, у тому числі різних осередків суспільства; демократичну виборчу систему тощо [2, с. 8]. При цьому, на думку О.В. Зайчука до політичних гарантій також належить діяльність держави, представництво політичних інтересів інститутами політичної системи, наявність реально діючих інститутів безпосередньої та представницької демократії, можливість населення звертатися за захистом прав до спеціальних органів держави тощо [3, с. 106]. Дещо ширше розглядає політичні гарантії Г.В. Толкачова, яка виокремлює основні принципи державного устрою, до яких належать принцип народовладдя; принцип державного суверенітету, що передбачає верховенство, самостійність, незалежність, повноту й неподільність державної влади; розподіл владних повноважень між незалежними та взаємопов'язаними гілками влади – законодавчою, виконавчою та судовою; політичний плюралізм тощо [4, с. 66]. В свою чергу В.В. Кравченко розуміє під політичними гарантіями відповідним чином орієнтовану політику держави, її спрямованість на формування умов із забезпечення належного рівня життя людини [5, с. 150].

Тож враховуючи вищевказані та інші підходи, вважаємо, що під політичними гарантіями конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя слід розуміти, політику держави, яка спрямована на формування демократичного устрою, забезпечення народовладдя та розподілу владних повноважень між гілками влади – законодавчою, виконавчою та судовою, утвердження пріоритету прав і свобод людини.

Політичні гарантії конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя знаходять своє закріплення завдяки конституційним нормам і принципам та пов'язані з формуванням, в першу чергу, демократичних засад функціонування держави. Відтак, нормативною основою формування демократичного режиму є Конституція України. У цьому контексті особливо важливим є закріплення в Конституції України окреслених положень демократичного устрою, які стосуються фіксації основоположних засад політичної системи України. Зокрема, положення про те, що Україна є суверенна, демократична, правова держава (ст. 1); людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3); визнання носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні – народу України (ст. 5); здійснення поділу державної влади в Україні на законодавчу, виконавчу та судову, а органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України (ст. 6); визнання верховенства права (ст. 8).

Демократичний устрій, утворюючи окрему систему в сукупності з іншими політичними гарантіями, такими як народовладдя, верховенство права, розподіл державної влади на гілки, забезпечення пріоритету прав і свобод людини, набуває характеристик виключної важливості для гарантування досліджуваного статусу Вищої ради правосуддя. А тому, значущість демократичного державного режиму як центральної системоутворюючої інтегральної складової політичних загальносоціальних гарантій конституційно-правового статусу є беззаперечною.

Цілоком очевидним видається той факт, що демократичний устрій передбачає народовладдя, тобто надання

народу реальної можливості брати участь в управлінні суспільством і державою через контрольовані ним політичні інститути. У практичному житті справжнє, «чисте» народовладдя виступає швидше за все теоретичною моделлю, зразком, за шкалою якого порівнюється реальна дійсність. Але будь-яка держава, яка називає себе демократичною, має прагнути до втілення ідеальної моделі. Демократична система влади включає в себе два важливі компоненти: демократичні форми та методи політичного владарювання й керівництва та можливість реальної участі громадян в політиці шляхом впливу на прийняття політичних рішень. Водночас, особливого значення для функціонування демократичного режиму має реалізація основних демократичних принципів у практиці політичного життя [6, с. 119]. Як наслідок, на думку О.З. Муштука, рівень демократизму політичної системи та забезпечення принципу народного суверенітету є взаємопов'язаними [7, с. 209]. Схожий підхід висловлений А.І. Соловйовим, який зазначає, що специфіка демократичної політичної системи полягає в тому, що їй притаманні універсальні способи та механізми організації політичного порядку та забезпечення народного суверенітету. До яких він відносить: гарантування рівного права всіх громадян на участь в управлінні справами суспільства та держави; систематичну виборність основних органів державної влади; наявність механізмів, які забезпечують волевиявлення більшості при повазі і врахуванні інтересів меншості; конституціоналізм (як абсолютний пріоритет правових методів реалізації та зміни влади); громадський контроль за прийняттям владою найважливіших рішень; ідеологічний плюралізм і конкурентність підходів [8, с. 275].

Таким чином, послідовний висновок, який узагальнює вищевказане полягає в тому, що для здійснення влади народу потрібна постійно діюча формалізована система установ, через яку народ зміг би реалізувати свою волю, і яка б відповідно забезпечувала її здійснення. Єдиною такою системою у матеріальному світі лишається саме держава. Відтак поруч із народом як владним суб'єктом та індивідуумами як підвладними суб'єктами неминучою постає необхідність впровадження третього суб'єкта – держави та її інститутів як представницької системи народу. За такого ракурсу, співвідношення між народом, державою і владою можна виразити словами Л.С. Мамута: «... влада (публічна влада) і держава співвідносяться не як частина та ціле, а як функція і як структура, що її матеріалізує» [9, с. 21]. Що ж до народу і держави, то вони корелюються як суб'єктність та один з її модусів [10, с. 79].

Функціонування демократичного устрою безпосередньо пов'язано з політичною участю, можливістю громадян впливати на дії органів державної влади та забезпеченням змагальності в процесі формування органів державної влади і державної політики [11, с. 42]. В результаті чого є підстави казати про існування специфічного двостороннього зв'язку між принципом народного суверенітету і розвитком демократичної політичної системи. З одного боку, встановлення політичної системи демократичного типу неможливе якщо не визнається і не дотримується принцип народного суверенітету. З іншого ж боку, характеризуючи гарантії народного суверенітету, можна сказати, що демократична політична система (властиві їй інститути та процеси) виступає тим запобіжним фактором, який не дозволяє порушувати базові підвалини народного суверенітету і народовладдя [12, с. 142].

Гарантом конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя з огляду на вищевказане є здатність держави та суспільства сформувати сукупність взаємин, які б ґрунтувались на пріоритеті забезпечення: верховенства права з метою захисту прав і свобод людини та громадянина; політичної стабільності в суспільстві; ефективного захисту демократичного устрою та реально діючого механізму розподілу глоб влади й балансу стримувань і противаг на підставі чинних правових норм.

Щодо принципу поділу влади, то він передбачає не тільки самостійність кожної її гілки в межах своїх повноважень, але і їх взаємодію та співробітництво, що обумовлено єдністю держави як такої, її загальним обов'язком забезпечувати і захищати права та свободи людини і громадянина, інші основи конституційного ладу.

Звертаючись до судової влади як однієї з трьох основних гілок влади за умов демократичного устрою держави, констатуємо, що вона є одним із наріжних каменів демократії. Незалежність судових органів є природним наслідком демократичного принципу поділу влади, відповідно до якого виконавча, законодавча та судова влада є три окремі та незалежні гілки системи управління. Згідно з цим принципом у різних державних органах є виняткові та конкретні обов'язки, і жодній з гілок влади не дозволяється втручатися в сфері контролю інших. Крім того, принцип незалежності судової влади та її органів передбачає зовнішню і внутрішню автономію судової влади, що на конституційному рівні забезпечується системою стримувань і противаг та має низку законодавчо встановлених гарантій [13, с. 177].

Для забезпечення принципу стримувань та противаг, який характерний для кожної держави з демократичним устроєм, необхідно заохочувати та захищати незалежність та неупередженість окремих суддів і судових органів загалом. Вимога про незалежність та неупередженість суддів не є прерогативою або привілеєм, наданим їм у їхніх власних інтересах, а обґрунтовується необхідністю того, щоб судді могли забезпечити верховенство права та дотримання прав і свобод людини. Таким чином, незалежність судової влади є головною умовою забезпечення верховенства права, ефективного захисту прав і свобод людини та громадянина, юридичних осіб, інтересів суспільства й держави.

Ефективне виконання судовою владою її функцій можливе лише за умови її незалежності, що виступає визначальною характеристикою рисою саме судової влади. Суди повинні бути повністю незалежними від органів законодавчої та виконавчої влади. В Україні основні принципи незалежності судів та суддів закріплено на конституційному рівні згідно статей 126, 127, 129 Конституції України від 28 червня 1996 року та законодавчо унормовано, відповідно до статей 6, 48, 126 Закону України «Про судoustрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року.

А тому, дотримання принципу незалежності судів та суддів можливе завдяки системі гарантій, серед яких є: здійснення правосуддя виключно судами; особливий порядок призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення суддів; здійснення правосуддя відповідно до встановленої законом процедури; таємниця прийняття судового рішення і заборона її розголошення;

обов'язковість судового рішення; недопустимість втручання у здійснення правосуддя, впливу на суд або суддів у будь-який спосіб, неповаги до суду та встановлення відповідальності за такі діяння; особливий порядок фінансування та організаційного забезпечення судів; належне матеріальне та соціальне забезпечення суддів, а також визначені законом засоби забезпечення особистої безпеки суддів, їх сімей, майна та інші складові їх правового захисту; функціонування органів суддівського самоврядування [14].

Саме питання незалежності судової влади є базовим завданням Вищої ради правосуддя в Україні і відповідних органів зарубіжних країн. При цьому, не існує єдиної для всіх судових рад моделі. В кожній окремій державі судова рада займає своє місце в системі державної влади з огляду на політичні, економічні, соціальні та інші передумови. Проте за будь-яких умов судові ради загалом, та Вища рада правосуддя України зокрема, згідно свого статусу мають керуватися одними і тими ж загальними принципами незалежності судових органів, розподілу визначених повноважень, пріоритету прав і свобод людини та громадянина. А тому, зважаючи на вищевказане, вважаємо, що до політичних гарантій конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя можна віднести конституційний статус цього органу, порядок формування, який забезпечується представниками органів державної влади та громадянського суспільства, вимоги до членів Вищої ради правосуддя, які покликані забезпечити їх функціональну незалежність та інституційну незалежність Вищої ради правосуддя, встановлений строк повноважень членів Вищої ради правосуддя та обмеження, щодо кількості каденцій, визначений перелік повноважень, згідно місця та ролі в системі органів суддівського врядування (ст. 131 Конституції України від 28 червня 1996 року) та положення про те, що член Вищої ради правосуддя у своїй діяльності є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання (ст. 21 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року).

Висновки. Таким чином, політичні гарантії конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя як сукупність базових передумов в значній мірі залежні від процесу подальшого розгортання демократії шляхом ширшого залучення громадян до участі в управлінні справами держави і суспільства, вдосконалення апарату публічної влади, підвищення активності громадських об'єднань, інших інститутів громадянського суспільства, зміцнення правової основи державного і суспільного життя, розширення гласності, посилення гарантій реалізації прав і свобод людини та громадянина.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колодій О.А. Загальносоціальні політичні гарантії конституційно-правового статусу Українського народу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 33–37.
2. Рабінович П.М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків, Право, 1997. 64 с.
3. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О.В. Зайчука. 2-е вид., переробл. та допов. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
4. Толкачова Г.В. Гарантії прав та свобод дитини: поняття, правова природа та їх класифікація. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 65–68.
5. Кравченко В.В. Конституційне право України : навч. посіб. 3-тє вид., виправл. та допов. Київ : Атіка, 2004. 512 с.
6. Юськов Г.М. Гарантії права звернення громадян до державних органів влади в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 22. С. 117–120.
7. Муштук О.З. Политология. Москва : Маркет ДС, 2006. 556 с.
8. Соловьев А.И. Политология: политическая теория, политические технологии. Москва : Аспект Пресс, 2005. 559 с.
9. Мамут Л.С. Народ в правовом государстве. Институт государства и права Российской Академии наук. Москва : Норма, 1999. 150 с.
10. Шипілов Л.М. Народовладдя як основа демократичної держави : монографія. Харків : Видавництво «ФІНН», 2009. 216 с.
11. Plano J.C., Greenberg M. The American Political Dictionary. New York : Harcourt Brace College Publishers, 1997. 702 p.
12. Скрипнюк О.О. Реалізація принципу народного суверенітету в Україні: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 212 с.
13. Скрипченко В.О. Незалежність суддів як гарантія законності в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 176–178.
14. Про незалежність судової влади : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13.06.2007 р. № 8. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-07>.